GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

GRAMATICA FORMELOR OMONIME „A”

Obiectiv: Ne propunem să analizăm gramatica unei forme încărcate de ambiguitate şi de dificultăţi de interpretare; este vorba de omonimiile formei „A”. Pe lângă dezambiguizarea formei şi stabilirea gramaticii fiecărei unităţi, în articol se examinează, comparativ, şi situaţia din româna veche, comparaţie care explică diversele procese de gramaticalizare şi asigură înţelegerea situaţiilor actuale de omonimie. În analiză, sunt folosite simbolurile şi principiile de descriere şi de vizualizare a ierarhiilor sintactice din GBLR. Pentru a diferenţia cele două descrieri (pentru româna actuală *vs* cea veche), se va folosi, în cazul celei din urmă, un sistem diferit de punere în pagină.

Alegerea acestui subiect a avut în vedere interesul constant al profesorului aici omagiat pentru cazurile gramaticale de omonimie, în numeroasele şi interesantele sale cercetări de gramatică aplicată (vezi, printre multe altele, Neamţu 1999, 2007).

1. Una dintre manifestările cele mai gramaticalizate este cea în care forma ***a*** apare ca **prepoziţie funcţională** (lipsită total de autonomie lexicală, dar încărcându-se cu rol gramatical), fiind utilizată pentru marcarea raporturilor cazuale oblice, de genitiv–dativ (ceea ce vom nota ca A_1).

În limba actuală, ***a*** exprimă curent relaţia de genitiv (1a, b), exceptând situaţia din (2), unde apare pentru relaţia de dativ; construcţia cu dativul este limitată la contextul unor guvernori din seria prepoziţiilor care impun dativul (*graţie*, *datorită*, *mulţumită*). Selecţia mărcii analitice pentru exprimarea raporturilor cazuale de genitiv-dativ ***a*** este circumscrisă sintactico-morfologic: (i) la grupurile nominale al căror prim component este invariabil sub aspectul cazului (1a); (ii) la grupurile nominale al căror prin component, un cantitativ indefinit, poate exprima genitiv-dativul fie analitic-prepoziţional, fie flexionar (1b); aceleaşi restricţii apar şi pentru dativ (2):

(1) a. casa **a cinci fete**, refuzul **a ditamai inspectorul**, participarea **a tot felul de oameni / a fel de fel** de oameni / **a foarte** mulţi oameni / **a nespus de** mulţi, urmările **a tot** ce s-a spus / **a ceva / a ceea ce** urmează

b. marcare analitic-prepoziţională: plecarea **a mulţi copii** / **a câţiva copii** / **a numeroşi copii** *vs* marcare flexionară: plecarea **multor copii** / **câtorva copii** / **numeroşilor copii**

(2) datorită **a cinci profesori / a mulţi profesori / a tot felul de soluţii / a (ceea) ce s-a întâmplat**

Reprezentările sintactice ale utilizărilor A_1 sunt:

$[_{GN}$ casa $[_{GPrep}$ **a** $[$**cinci**$]_{Cuant}$ $[_{GN}$ fete frumoase$]]_{Pos}]$
$[_{GN}$ casa $[_{GPrep}$ **a** $[$**ditamai**$]_{Modif}$ $[_{GDet}$ directorul$]]_{Pos}]$
$[_{GN}$ casa $[_{GPrep}$ **a** $[_{GN}[[$**nespus de**$]_{Modif}$ mulţi$]$ prieteni$]]_{Pos}]$

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

[$_{GPrep}$ datorită [$_{GPrep}$ **a** [**cinci**]$_{Cuant}$ [$_{GN}$ fete frumoase]]$_{Compl\ al\ prep}$]
]

În limba veche, ***a***, ca marcă analitică pentru cazurile oblice, avea circulaţie mult mai largă decât în româna actuală, folosindu-se frecvent atât pentru relaţia de genitiv (3a–c), cât şi pentru relaţia de dativ (4a–f). În raport cu româna actuală, marcarea dativului prin ***a*** apărea în relaţie cu toţi guvernorii dativului (verbe şi adjective construite cu dativul), dar nu şi în raport cu prepoziţiile cu regim de dativ, creaţii mai recente în română:

(3) a. dăm ştire domnilor-voastre de rândul **a neşte** izvoare ce sâmtu la munte (DÎ 1595, CIII)
b. Şi am datu noi [...] cu ştirea **a mulţi** boiari (DÎ 1600, XXXIX)
c. Şi începu a grăi înaintea **a totu** nărodului (CC^2 1581, p. 348)

(4) a. şi o deade el **a lucrători** (CT 1560–1561, f. 46^r)
b. **a doosprădzeace semenţe** ale noastre pururea noaptea şi dzua slujind (CV 1563–1583, f. 37^v)
c. nu se cade **a doi fraţi** să se împreune cu doao veare primari (Prav. 1581, f. 263^v)
d. soro-noastră să o dăm **a oamini** netăiaţi împregiur (PO 1582, p. 117)
e. **a striin** va da dentr-aceasta (PO 1582, p. 283)
f. nice va agiuta părinte **a fecior,** nice fecior **a părinte** (LD$_{III}$ 1640–1660, f. 60^v)

Echivalenţa cu genitivul se manifestă prin apariţia în coordonare, în raport cu acelaşi regent, a construcţiei sintetice şi a celei analitice (5a, b).

(5) a. Şi am dat şi cărţile [...] *denaintea* părinte**lui** episcupu**lui** Teofil şi **a mulţi** boiari (DÎ 1594, X)
b. cu *ştire* **a tot** megiaşilor şi **a tuturor** fraţilor (DÎ 1592, VIIIb)

Echivalenţa cu dativul se manifestă fie prin coordonarea cu o formă flexionară de dativ (6f), fie prin reluarea clitică printr-o formă specifică de dativ (6a, b, d), fie prin construcţii mixte, cu un cuantificator invariabil precedat de ***a***, dar urmat de o formă de dativ (6c, e):

(6) a. **A doisprăzeace** apostoli numele ***lă*** sântu aceastea (CT 1560–1561, f. 18^v)
b. că **a mulţi** nu **le** se arată dulci un chipu de bucate (CC^2 1581, p. 263)
c. Grăiţi **a toată adunăriei** feciorilor lu Izdrail (PO 1582, cap. 12)
d. Şi **a mulţi lă** e întrebarea ce vor (FD 1592–1604, f. 467^v)
e. sântem slugi credincioase **a toată** creştinătă**ţei** (DÎ 1600, XLIV)
f. cu mare credinţă va sluji împăratu**lui** şi ţă**râi** ungureşti şi **a toată** creştinătatea (DÎ 1600, XXXIII)

2. O manifestare gramaticalizată a lui ***a*** (ceea ce vom nota prin A_2) este şi cea de **morfem gramatical liber** (aparţinând clasei *auxiliarelor*) din structura perfectului compus de pers. a 3-a sg. (7a–c). Împreună cu sufixul participiului (***a …at / ut / s / t / it / ât***), marchează forma temporală de perfect compus, iar, prin propriile variaţii (***am / ai / a / am / aţi / au***), marchează persoana şi numărul (GBLR, p. 8–9, 249). Pe lângă semnele de gramaticalizare curent menţionate (pierderea sensului lexical posesiv, îndepărtarea de flexiunea completă a verbului de posesie corespunzător, restricţiile drastice de distribuţie, precum şi dislocarea şi/sau inversiunea mult limitate), alte trăsături indică pierderea totală a autonomiei în raport cu verbul lexical următor (cu participiul); avem în vedere poziţia cliticelor pronominale şi a ne-

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

gatorului verbal: (i) cliticele precedă auxiliarul (7b); (ii) negatorul precedă şi el auxiliarul (7c), ambele construcţii indicând gruparea auxiliarului cu participiul ([(Neg)-Cl-[Aux-V]]).

(7) a. **a** cântat, **a** vrut, **a** mers, **a** rupt, **a** citit, **a** hotărât
b. **l-a** citit, **le-a** citit
c. **nu a** citit, **nu le-a** citit

Reprezentarea morfosintactică a manifestării A_2 este:

$[_{GV}$ [ne$_{IO}$-$[_{V}$ **a citit**] $[_{GN}$ două romane$]_{DO}$]

În româna veche, ***a*** din componenţa perfectului compus avea drept corespondent forma ***au***, dată fiind omonimia 3SG = 3PL, specifică epocii vechi. Dar dincolo de distincţia de formă, interpretarea sintactică era aceeaşi, gramaticalizarea fiind încă de atunci foarte avansată; vezi poziţia cliticului şi a negatorului care precedă auxiliarul (8a). Singurul semn de mai mare autonomie îl prezintă frecvenţa crescută a postpunerii (8b, c) şi a fenomenului de *scrambling*, adică dislocarea, în postpunere, prin inserarea argumentelor sau/şi a adjuncţilor verbului (8d–f):

(8) a. **nu l-au** pus el acel bir (DÎ 1600, XXXVIII)
b. mai **scăzut-au** *au* mai **adaos-au** (DÎ 1599, XIX)
c. **milostivitu-s-au** de m-au miluit (DÎ 1600, CXIII)
d. Iară să i-*au* **domnu-său** *dat* lui muiare (PO 1582, p. 246)
e. Ce ia aminte cum când *au* **ei** *viiat* (PO 1582, p. 8)
f. cându-i părea lui Roman că ş-*au* **toate** *întărit* şi *tocmit*, atunce căzu şi pierdu (MC 1620, f. 122^{r})

În limba veche, forma ***au*** intră într-un sistem de omonimii inexistent astăzi: omonimia cu marcatorul interogativ (9a) şi cu o conjuncţie de coordonare disjunctivă ((8b); (9b, c)); de notat, în (8b), coocurenţa, în vecinătate, a două dintre omonime:

(9) a. **Au** ai mâncat den lemnul de pre care porâncii eu ţie să nu mănânci? (PO 1582, p. 19)
b. lasă să te pipăiesc cum să eşti tu fiiul mieu **au** ba (PO.1582: p. 90)
c. cum veri zice, sta-vor **au** mearge-vor (DÎ 1600, XXXII)

3. A_3 apare ca **morfem gramatical liber** (aparţinând clasei *auxiliarelor*) din structura unei forme regionale (moldovenești) de viitor, pers. a 3-a sg. (10a, b), formă care, în ansamblu, este omonimă cu infinitivul (vezi *infra*, A_4). Corespunde variantei fonetice ***o*** din componenţa viitorului popular ***o veni*** (GBLR, p. 256–257).

(10) a. **A veni** ea şi vremea aceea!
b. Le-**a veni** de hac şi lor!

Reprezentarea sintactică a ipostazei A_3 este identică cu cea din A_2:

$[_{GV}$ [le$_{IO}$-$[_{V}$ ***a*** **veni** de hac]]

4. A_4 funcţionează ca **marcă gramaticală analitică** din structura formei non-finite a infinitivului (***a*** *cânta*, ***a*** *vrea*, ***a*** *merge*, ***a*** *rupe*, ***a*** *citi*, ***a*** *hotărî*; GBLR,

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

p. 290). În stadiul actual de gramaticalizare, infinitivul are o manifestare morfologică dublă (analitică, prin ***a***, şi sintetică, prin sufixul de infinitiv).

La origine, ***a*** funcţiona ca prepoziţie lexicală, cu sens final; în urma unui proces de gramaticalizare, a evoluat spre statutul de marcă analitică a infinitivului. În stadiul actual de limbă, procesul de gramaticalizare este foarte avansat, după cum probează trăsăturile (i)–(ii):

(i) apariţia lui ***a*** (exceptând construcţiile relative infinitivale (11a, b), precum şi construcţia verbului modal *a putea* (11c, d)) este obligatorie, indiferent de poziţia sintactică ocupată de infinitiv; apare inclusiv în poziţiile argumentale de obiect direct sau de subiect (12a, b), poziţii în care selecţia unei prepoziţii lexicale nu are nicio explicaţie sintactică.

(11) a. N-am ce **mânca**
b. N-am unde **dormi**
c. El poate **mânca**
d. El se poate **duce**

(12) a. El dorește **a reuși**
b. E important **a reuși**

(ii) ***a*** își atașează alte prepoziţii lexicale, pentru marcarea a diverse valori semantice (13), precum și prepoziţia funcţională ***de***, pentru a introduce un complement al numelui (14):

(13) *pentru a*; *fără a*; *înainte de a*; *până a*; *în loc de a*: Iese **pentru a** face cumpărături / **fără a** face zgomot / **până a** începe şcoala

(14) dorinţa **de a** cânta

În raport cu manifestările cele mai gramaticalizate, A_4 își păstrează şi semne de autonomie (vezi trăsătura (iii) privind poziţia negatorului şi a cliticelor. Este o trăsătură care explică interpretarea lui ***a***, din această ipostază, ca îndeplinind simultan două funcţii: cea de complementizator specializat pentru forma non-finită a infinitivului şi, în acelaşi timp, cea de marcă morfologică a infinitivului.

(iii) ***a*** permite inserarea negatorului verbal (15a) şi a cliticelor pronominale (15b), negatorul şi cliticele dislocând grupul ***a***-V ([**a**-[Neg-Cl-[Inf]]]); să se compare cu (7b, c), unde negatorul şi cliticele precedă grupul ***a***-V ([Neg-[Cl-[**a**-Part]]]):

(15) a. **a nu** mânca, **a nu** accepta
b. a-**l** mânca, a **le** accepta

Reprezentarea sintactică a ipostazei A_4 este:

$[_{GAdv}$ Înainte $[_{GPrep}$ de **a** $[_{Vinf}$ veni] $[_{GDet}$ mama$]_S]_{Compl\ al\ adverbului}]$
$[_{GN}$ Dorinţa $[_{GPrep}$ de **a** $[_{Vinf}$ reuşi$]]_{Compl\ al\ numelui}]$
$[_{GV}$Se gândeşte $[_{GPrep}$ **a-**$[_{GV}$ l$_{DO}$ $[_{Vinf}$ învinge$]]]_{OPrep}]$

În româna veche, poziţia lui gramaticală nu este mult diferită, exceptând apariţia mai frecventă cu valoarea lexicală originară de prepoziţie finală:

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

(16) a. Ei căuta muieri curate ***a*** *lăcui* cu iale să nască Mesie (PO 1582, p. 8)
b. acea fată ce va veni ***a*** *scoate* apă (PO 1582, p. 79)

În construcţie cu un infinitiv lung cu valoare verbală, se asociază adesea cu complementizatorul ***de*** (***de-a***):

(17) [apă [$_{GPrep}$ **de-a** [$_{GV}$ [$_{Vinf}$ spălarea] [$_{GDet}$ picioarele aceluia]$_{DO}$]$_{Modif}$]] (PO.1582: p. 78)

5. A$_5$ funcţionează ca **marcă proclitică a genitivului (sau a posesivului)**, încadrată în seria paradigmatică *al*, *a*; *ai*, *ale*, ca urmare a participării la fenomenul de acord (în gen şi număr cu centrul grupului nominal). Dialectal, în graiurile de tip nordic, ***a*** este unica realizare, apărând ca invariabil, indiferent de trăsăturile de gen şi de număr ale nominalului regent. În condiţiile sincretismului cazurilor oblice (genitiv – dativ), în construcţiile în care apare, ***a*** îndeplineşte un rol dezambiguizator, fiind o marcă analitică proprie genitivului. Selecţia mărcii proclitice ***a*** este determinată sintactic, fiind cerută obligatoriu în condiţiile non-adiacenţei articolului definit: este selectată ori de câte ori, în imediata vecinătate de stânga a genitivului/ a posesivului, nu există o formă de articol definit. De remarcat că regentul substantival poate fi articulat hotărât, dar, dacă articolul nu apare în imediata vecinătate de stânga a lui ***a*** / ***al*** / ***ai*** / ***ale***, prezenţa lui ***a***$_5$ este obligatorie (GBLR, p. 61–63, 131) (18a–g). Este interesantă echivalenţa **formală** a finalei prepoziţiilor şi a locuţiunilor prepoziţionale cu regim de genitiv (*-a* sau *-ul*) cu forma „articulată” a substantivului (în unele situaţii – dar nu în toate –, chiar este, la origine, un substantiv), ceea ce explică absenţa mărcii ***a*** / ***al*** de genitiv/posesiv (19a, b), dar selecţia ei atunci când genitivul/posesivul nu apare în imediata vecinătate (19c).

(18) a. o carte / această carte **a elevului / a mea**
b. cartea aceasta **a elevului / a mea**
c. cartea cea nouă **a elevului / a mea**
d. cartea este **a elevului / a mea**
e. cartea elevului şi **a profesorului**
f. **a elevului / a mea** carte
g. ceva / cineva **al familiei** / **al nostru**

(19) a. înaintea / în faţa **casei / mea**
vs
a’. înaintea / în faţa ***a casei / *a mea**
b. împrejurul / de-a lungul **casei**
b’. împrejurul / de-a lungul ***al casei**, ***al meu**
vs
c. înaintea mea şi **a mamei** / şi **a ta**

Reprezentarea sintactică a ipostazei A$_5$ este:

Îmi place [$_{GDet}$ [această]$_{Det}$ carte$_{Centru}$ [$_{GN}$ **a elevului / a ta**]$_{Pos}$]$_S$
Îmi place [$_{GDet}$ cartea$_{Centru\ +\ Det}$ [cea]$_{Det\ emfatic}$ [nouă]$_{Modif}$ [$_{GN}$ **a elevului / a ta**]$_{Pos}$]$_S$
Îmi place [$_{GDet}$ [$_{GN}$ **a elevului / a ta**]$_{Det//Pos}$ carte]$_S$

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

În româna veche, în Ţara Românească, ***a***$_5$ se foloseşte variabil (20a, b), iar în Moldova şi în Transilvania, se foloseşte, ca şi astăzi, invariabil, cu o unică formă ***a***, pentru sg. şi pl., pentru masculin şi feminin (20c, d); amestec de forme apar şi în alte zone (vezi PO Banat–Hunedoara (20f–g)). Diferit de româna literară actuală, regula sintactică de non-adiacenţă este încălcată frecvent, ***a*** fiind ocurent şi în imediata vecinătate de stânga a unei forme articulate definit (20b, d):

(20) a. ci trimitimu *un berbiru* **alu** loru şi *o slugă* **a** mea (DÎ 1599–1600 Craiova, XXII)
b. den *poiana* **a** lu Căzan, patru **pământuri ale** Dumei (DÎ 1593 Prahova, XVI)
c. vă dăm a şti că au fost **a** lui Corneş *omiri* (DÎ 1593 Maramureş, CXII)
d. *Răspunsul* **a** domnului nostru (DÎ 1600 Transilvania, XXXVI)
e. în oraşul Sihemului, care iaste în **pământul a** Canaanului (PO 1582, p. 115)
f. tipăritu-se-au ceastea *doo cărţi* dentăniu **a** lu Moisi proroc (PO 1582, p. 8)
g. **a** lui Elifas *ficiori* (PO 1582, p. 124)

Istoria formei (< lat. prepoziţia *ad* + articolul definit; vezi GR, p. 265) explică, pe de o parte, rolul său conector, în cadrul grupului nominal, rol asemănător unei prepoziţii, iar, pe de alta, rolul de înlocuitor „formal" al articolului hotărât (preia, formal, locul unui articol hotărât, permiţând apariţia genitivului: *pământuri a**le***).

6. Strâns legat de utilizarea de marcă a genitivului, apare realizarea A_6, de **pronume semiindependent**, obţinută în condiţiile în care centrul nominal de grup este neexprimat/nelexicalizat (GBLR, p. 126–132). Rezultat dintr-o elipsă a centrului nominal, grupul genitival ajunge să ocupe poziţiile argumentale de subiect (21a), de obiect direct (21c) sau prepoziţional (21b). Componentul ***a*** are, frecvent, utilizare anaforică (21a–c), cu sursa referenţială existentă în contextul lingvistic, şi, mai rar, deictică, cu sursa referenţială obţinută din contextul extralingvistic (21d):

(21) a. Cartea_i mea s-a rupt, [$_{GPron}$ **a$_i$** Ioanei]$_S$ e încă bună
b. Casa$_i$ Mariei a rezistat, [$_{GPrep}$despre [$_{GPron}$ **a**$_i$ mea] $_{Compl\ al\ prep}$] $_{OPrep}$ nu ştiu nimic
c. Ţi-am găsit cartea_i. O$_i$ caut şi [pe [**a**$_i$ mea]]$_{OD}$
d. [**Al** meu]$_S$ („bărbatul meu") lipseşte adesea de acasă

Pronumele semiindependent are formă variabilă, schimbându-şi forma în funcţie de genul şi de numărul sursei referenţiale; ***a*** apare numai pentru o sursă referenţială cu formă de f. sg.

Reprezentarea sintactică este:

[$_{GN}$Ø [$_{GPron}$ **A** [$_{GDet}$ **mamei**]$_{Pos}$]]$_S$ este încă bună

Construcţia cu elipsa centrului substantival apare şi în româna veche, în poziţii argumentale, de obiect direct sau de subiect (22a). Elipsa centrului nominal a fost, probabil, facilitată de apariţia frecventă în antepunere a genitivului/a posesivului în limba veche (22b, c) (Frâncu 2009, p. 253).

(22) a. [**Ai domnilor-voastre**]$_S$ vor avea leage la domnul nostru şi la noi (DÎ 1595, CII)
b. Iară că fraţii cei mici cheamă-se [**ai lui** ~~ucenici~~] (CC^2 1581, p. 41)
c. dereptu [**a noastră** ~~spăsenie~~] (CC^2 1581, Predoslovie)

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

7. Tot ca pronume semiindependent (A_7) apare şi în construcţii partitive, cvasifixe (23a, b), unde prepoziţia partitivă ***de*** („dintre”) se construieşte cu pluralul pronumelui semiindependent + un genitiv/un posesiv, ceea ce explică absenţa formei ***a***, dar prezenţa formelor *ai, ale* pentru plural.

(23) a. A cumpărat [**de-ale gurii**]$_{OD}$
b. Au plecat şi [**de-ai noştri**]$_{S}$

Reprezentarea sintactică a ipostazei A_7:

A cumpărat [$_{GN}$ Ø [$_{GPrep}$ **de-ale gurii**]]$_{OD}$
Au plecat şi [$_{GN}$ Ø [$_{GPrep}$ **de-ai noştri**]]$_{S}$

În româna actuală, apar construcţii cu aceeaşi organizare în care prepoziţia ***de*** şi-a pierdut valoarea partitivă, dobândind o valoare apropiată de una comparativă, cu semnificaţia „de tipul, de felul”. În ipostaza nepartitivă, componentul pronominal ***a*** apare şi cu forme de singular (24a, b), acordat în gen cu regentul nominal. Ca atare, sunt posibile (şi literar acceptate; vezi GBLR, p. 330) două construcţii apropiate şi, respectiv, două „citiri” diferite: o citire „partitivă”, situaţie în care se foloseşte pluralul formei ***a*** (25a, b), şi o citire „non-partitivă”, indicând o *proprietate*, situaţie în care se foloseşte singularul (24a, b):

(24) a. o prietenă **de-a mea**
b. un tovarăş **de-al nostru**
(25) a. o prietenă **de-ale mele**
b. un tovarăş **de-ai noştri**

Construcţiile partitiv-genitivale (cu prepoziţia partitivă ***de*** + ***a*** + genitivul/posesivul) apar şi în româna veche (26a–e). Utilizarea invariabilă a semiindependentului ***a*** în textele nordice (26d, e) a constituit, probabil, punctul de plecare pentru dezvoltarea unei citiri non-partitive (Frâncu 1983).

(26) a. ca unui **învăţătoriu de ai ovreailoru** (CC^2 1581, p. 291)
b. Şi au grăit omeni **de-i noştri** cu dănşii (SB 1601, p. 69/11–12)
c. şi nice o zisă **de-a meale** nu socotiţ (LD$_{III}$ 1637–1641, f. 52^v)
d. fiece lucru **de-a** besearecii (ŞT 1644, p. 53)
e. un aprod **de-a** acelui domnişor (CLM 1700–1750, f. 288^v)

8. Ipostaza A_8 acoperă o valoare specială de **pronume demonstrativ semiindependent**, situaţie în care ***a*** funcţionează ca echivalent semantic al demonstrativului semiindependent ***cea*** (GBLR, p. 173**);** are o realizare flexionară variabilă, în funcţie de genul şi de numărul obiectului substituit (*ăl*(*a*), *a*, *ăi*(*a*), *ălea*); apare numai în registrul popular şi regional, unde cere obligatoriu prezenţa unui modificator, adesea o propoziţie relativă introdusă prin pronumele relativ invariabil ***de*** (27):

(27) ***a de****-am văzut-o intrând …*

Reprezentarea sintactică a tiparului A_8 este:

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

[$_{GPron}$ **A** [$_{PRel}$ de-ai văzut-o intrând]$_{Modif}$]$_{S}$ este prietena mea

Tiparul este înregistrat şi în limba veche, cu observaţia că regentul pronominal este mai apropiat de forma originară a demonstrativului (28):

(28) gândindu-să, ticălosul, că i să va uita vina, **cè de**-au fost cu moscalii (NL ~ 1750–1766, p. 266)

9. Ipostaza A_9 este mult mai strâns legată de utilizarea originară, ca p**repoziţie lexicală şi semilexicală** cu valori multiple.

În limba actuală, prepoziţia lexicală ***a*** apare numai cu valoare **modală** şi **modal-comparativă**, în relaţie cu un număr restrâns de verbe: *a semăna* ***a***, *a mirosi* ***a***, *a călca* ***a***, *a arăta* ***a***, pentru care prepoziţia apare ca prepoziţie-regim, deci în calitate de prepoziţie semilexicală (29a–d).

(29) a. Seamănă **a om al străzii**
b. Miroase **a pâine caldă**
c. Calcă **a popă**
d. Arată **a cerşetor**

În asemenea construcţii, prepoziţia aparţine grupului restrâns de prepoziţii „ale calităţii", a căror caracteristică este de a introduce nominale cu „citire" *proprietate*. Citirea ca *proprietate* explică imposibilitatea utilizării determinate a grupului nominal introdus de prepoziţie (*seamănă *a acest profesor*, *miroase *a această mirodenie*, *seamănă *a profesorul nostru de fizică*). Interpretarea grupului nominal ca *proprietate* a avut drept consecinţă atragerea verbului polisemantic *a arăta* în clasa verbelor copulative (GBLR, p. 480, 484), în condiţiile construcţiei cu prepoziţia **a** + GN (30a) sau **a** + GAdj (30b):

(30) a. El arată **a muncitor agricol**
b. El arată **a foarte bolnav**

Reprezentarea sintactică a ipostazei A_9 este:

[$_{GV}$ arată [$_{GPrep}$ **a** [$_{GN}$ muncitor agricol]]$_{NP}$]
[$_{GV}$ miroase [$_{GPrep}$ **a** [$_{GN}$ pâine caldă]]$_{CircMod}$]

În limba actuală, prepoziţia ***a*** şi-a adăugat o valoare semantică nouă, **cantitativă** şi **cantitativ-distributivă**, calchiată după franceză (31):

(31) A cumpărat caiete **a cinci lei**

În româna veche, utilizările lui ***a*** ca prepoziţie lexicală erau mai frecvente şi cu valori mai diversificate decât astăzi: apărea, ca şi astăzi, cu valoare **modală** şi **modal-comparativă** (32), dar, diferit de astăzi, apărea frecvent şi cu valoare **locativă**, ca echivalent semantic al lui ***la*** (33a–d) sau ca echivalent semantic al lui ***pe***. În vecinătatea substantivului *nume* + un substantiv propriu onomastic sau toponimic (34a, b), statutul grupului este incert, fiind posibile atât interpretarea ca grup prepoziţional, cu prepoziţia ***a*** (asemănător cu (34c)), cât şi ca adverb compus, în care încorporarea prepoziţiei lexicale ***a*** se produsese deja:

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

(32) Deci leul *să închipuiaşte* **a împăratu** (Cron 1689, p. 38)

(33) a. şi nu-lu mai prinde **a mână** (CC[2] 1581, p. 407)
b. Inelul tău, brâulu-ţi şi toiagulu-ţi carele ţi-e **a mână** (PO 1582, p. 132)
c. Acmu vine-m(i) **a minte** păcatul miu (PO 1582, p. 140)
d. şi lepădă de-**a mănă** tablele şi le frânse eale (PO 1582, p. 288)

(34) a. adecă eu Drăgoiu cu frate-mieu Manea şi cu nepoţii miei, **anume** (**a nume?**) Radul Dobre (DÎ 1595–1596, XII)
b. împreună şi cu preuţii de la beseareca Şcheailoru [...], **anume** (**a nume?**) popu Iane şi popa Mihai (CC[2] 1581, p. 6)
c. pentru că am furat u<n> cal al Bălosului o(t) Ivănăşăşti, **pe nume** Stan (DÎ 1563–1564, II)

În limba veche, valoarea modală propriu-zisă apare şi în relaţie cu prepoziţia compusă ***de-a*** din locuţiuni adverbiale modale precum: *de-a aleanul*, *de-a sila/sâla*, *de-a valma* (35a, b), iar valoarea locativă apare şi în compuşi adverbiali/prepoziţionali cu aceeaşi prepoziţie compusă *de-a* (36):

(35) a. **de-a aleanul** voiei lui Dumnedzeu (PO 1582, p. 178)
b. Aşijdere şi el nu de nevoie sau cu **de-a sila** iaste scos den ţară (DÎ 1593, LXXXIX)

(36) Şi va pune oile **de-a** dreapta lui, iară caprele **de-a** stânga (CC[2] 1581, p. 34)

Valoarea locativă va dispărea total din uzul actual al limbii. Urme ale acestei utilizări sunt însă conservate, ca arhaisme lexicale, în compuşii *acasă*, *afund*, *alături*, adverbe rezultate dintr-un proces de compunere. Se păstrează aceeaşi valoare locativă în locuţiuni prepoziţionale/adverbiale cu compusul ***de-a***, de tipul: *de-a lungul*, *de-a latul*.

10. O ipostază deosebită de celelalte, fără nicio relaţie cu omonimele anterioare, este A_{10} ca realizare **interjecţională**, din clasa interjecţiilor cu valoare emotivă neintegrate sintactic (GBLR, p. 666). Ca interjecţie, ***a*** poate exprima surpriza vorbitorului (37a) sau o reacţie la un gând, venit spontan în mintea vorbitorului (37b). Apare fie singură, ca propoziţie nestructurată independentă exclamativă (37c), fie însoţită de o propoziţie exclamativă structurată (37d):

(37) a. **A!** Uite cine a venit!
b. **A!** Mi-am adus aminte ce trebuia să-ţi spun.
c. [$_{\text{Pind}}$ **A!**]
d. [$_{\text{PInd}}$ **A!**] [$_{\text{PInd}}$ Uite cine a venit!]

11. Concluzii. Exceptând ipostaza interjecţională (A_{10}) şi ipostazele de auxiliar (A_2, A_3), toate celelalte sunt legate fie de calitatea originară de prepoziţie, fie de cea de determinant, fie de cele două calităţi îngemănate. În urma unor procese diverse de gramaticalizare (gramaticalizarea ca marcă analitică a cazurilor oblice), de compunere (compuşii locativi sau modali, *anevoie*), de compunere şi gramaticalizare (vezi istoria mărcii de genitiv/posesiv) sau de elipsă (vezi statutul de pronume semiindependent din grupurile genitivale sau cele partitiv-genitivale), prepoziţia şi/sau determinantul ajung să piardă valorile originare, dobândind funcţii gramaticale noi. Tot printr-un proces de gramaticalizare, dar de alt tip şi cu alt rezultat, s-

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

au obţinut mărcile analitice de timp (auxiliarele). Indiferent de istoria fiecărei ipostaze şi de tipul de gramaticalizare, legătura semantico-gramaticală cu baza s-a „rupt”, rezultând formele **omonime** moderne. O singură excepţie apare în cazul prepoziţiilor lexicale (A_9), a căror utilizare, deşi mult mai restrânsă în raport cu româna veche, conservă şi astăzi trăsăturile originare de sens şi de gramatică.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

Frâncu 1983 = Constantin Frâncu, *Vechimea şi răspândirea construcţiei partitive de tipul **‘un prieten de-al meu’***, în LR, XXXII, 1983, nr. 1, p. 15–23.

Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Editura Demiurg, Iaşi, 2009.

GALR 2008 = *Gramatica limbii române*. Tiraj nou, revizuit, vol. I. *Cuvântul*; vol. II. *Enunţul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008.

GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2010 (+ *Caiet de exerciţii*).

GR = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford University Press, Oxford, 2013.

Neamţu 1999, 2007, 2008 = Gavril Neamţu, *Teoria şi practica analizei gramaticale*, Editura Excelsior, Cluj-Napoca, 1999; ediţia a II-a, Editura Paralela 45, 2007; ediţia a III-a, 2008.

Pană Dindelegan *et alii* 2010 = Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, *Morfosintaxa limbii române*, Editura Universităţii Bucureşti, Bucureşti, 2010.

CORPUS

CC^2 1581 = *Diaconul Coresi, Carte cu învăţătură (1581).* Publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, vol. I. *Textul*, Atelierele Grafice Socec & co., Bucureşti, 1914.

CLM 1700–1750 = Miron Costin, *Letopiseţul Ţărâi Moldovei*, în idem, *Opere*. Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1958.

Cron. 1689 = *Cronograf* tradus din greceşte de Pătraşco Danovici. Ediţie îngrijită şi cuvânt înainte de Gabriel Ştrempel. Studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, vol. I–II, Editura Minerva, Bucureşti, 1998–1999, p. 3–271 (vol. I); 5–380 (vol. II).

CT 1560–1561 = Diaconul Coresi, *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Braşov 1560–1561*, comparat cu *Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti. 1574*. Ediţie alcătuită de F. Dimitrescu, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963.

CV 1563−1583 = *Codicele voroneţean*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1981.

DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*. Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareş, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1979.

FD 1592–1604 = *Floarea darurilor*. Ediţie Alexandra Roman Moraru, Editura Minerva, Bucureşti, 1996 [Cele mai vechi cărţi populare în literatura română, 1].

LD_{III} 1630–1650 = *Legenda duminicii*. Studiu monografic, ediţie şi glosar de Emanuela Timotin, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2005 (Cele mai vechi cărţi populare în literatura română, 10).

MC 1620 = Mihail Moxa, *Cronica universală*. Ediţie critică însoţită de izvoare, studiu introductiv, note şi indici de G. Mihăilă, Editura Minerva, Bucureşti, 1989.

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)

NL ~ 1750–1766 = Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*. Ediţia a II-a, revăzută. Text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de I. Iordan. Ediţia a II-a, revăzută, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959, p. 31–388.
PO 1582 = *Palia de la Orăştie*. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1968.
Prav. 1581 = *Pravila ritorului Lucaci*. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1971.
SB 1592−1638 = Al. Rosetti (ed.), *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, Arhivele Grafice Socec & Co, Bucureşti, MCMXXVI.
ŞT 1644 = *Şeapte taine a besearecii. Iaşi, 1644.* Ediţie critică, notă asupra ediţiei şi studiu filologico-lingvistic de Iulia Mazilu. Cuvânt înainte de Eugen Munteanu, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2012, p. 173–259.

LA GRAMMAIRE DE LA FORME HOMONYMIQUE „A”
(*Résumé*)

L’article décrit diverses occurrences de la forme homonymique “A” et tente d’enlever l’ambiguïté en utilisant des indices pour chaque occurrence. Il décrit la grammaire actuelle de chaque situation en examinant, les cas échéants, le stade de grammaticalisation. L’analyse propose aussi la comparaison entre la situation actuelle et celle du roumain ancien. Beaucoup de faits actuels d’homonymie ont une correspondance dans le roumain ancien et peuvent s’expliquer historiquement.

Cuvinte-cheie: *forme omonime, dezambiguizare, analiză sincronică, analiză diacronică, română modernă, română veche, gramaticalizare.*
Keywords: *homonymous forms, disambiguation, synchronic analysis, diachronic analysis, modern Romanian, old Romanian, grammaticalization.*

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan–Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
g_dindele@yahoo.com

BDD-V672 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:48:42 UTC)